

КУНЕЦЬ

Вікторія В'ячеславівна,
завідувач лабораторії науково-
інформаційних технологій,
Інститут тваринництва УААН,
(Харківська обл.,
Харківський рн., п/в Кулиничі)

ПЛЕМІННЕ КОНЯРСТВО УКРАЇНИ ПЕРІОДУ НЕП (1921–1928 роки)

Основне завдання нової економічної політики полягало в тому, щоб забезпечити селянству стимули для підвищення виробництва продуктів сільського господарства. Брак тягової сили позначився на посиленому виробництві і збільшенні кількості коней. У статті викладено основні важелі, що сприяли розвитку галузі конярства України в період нової економічної політики.

Основное задание новой экономической политики заключалось в том, чтобы обеспечить крестьянству стимулы для повышения производства продуктов сельского хозяйства. Нехватка тяговой силы обозначилась на усиленном производстве и увеличении числа лошадей. В статье изложены основные рычаги, которые способствовали развитию коневодства Украины в период новой экономической политики.

This article highlights the experimental research results on the basic developmental trends of horse husbandry in Ukraine during the new economic policy period. The new economic policy farm program implies to secure stimuli for the farmers in animal product manufacture boost. Draft force lack resulted in intensive horse herd formation and horse number increase.

Матеріали і методи досліджень. Основними матеріалами дослідження слугували монографії, статті, періодичні та продовжувані видання. Важливе значення надавалося залученню статистичних даних. Велика увага приділялася використанню архівних матеріалів, зокрема фондів ДАХО. Для пошуку та систематизації первинної інформації застосовано традиційні (бібліографічний, джерелознавчий) аналізи та нетрадиційний метод – контент-аналіз. Метод контент-аналізу дав змогу за численними дрібними фактами дослідити окремі загальні і часткові тенденції розвитку племінного конярства України цього

періоду. Застосування історично-системного методу сприяло поглибленню дослідження з точки зору цілісності осягнення історичної реальності.

Результати дослідження. У 1921 р. в місті і селі проводилася нова економічна політика, прийнята X з'їздом РКП(б). Кожен селянин повірив у те, що він повновладний господар своєї землі. Перехід до НЕПу викликав у населення бажання розширювати посівні площі, а потреби закордонного ринку це бажання збільшили. Брак тяглової сили позначається на посиленому виробництві і зумовлює збільшення числа коней.

Необхідно було допомогти селянству спочатку відновити своє подвір'я, а потім переходити від дрібного індивідуального господарства до крупного суспільного машинного землеробства.

У цей період у різних галузях сільського господарства створюються такі об'єднання, як агробази. У звіті Губвиконкому написано: «Це господарства, які ставлять своєю метою створення агрокультурних цінностей. З найбільш значущих агробаз є Михайлівський кінний завод» [1]. Основне призначення якого – розведення племінних плідників для конярства Харківської губернії. Головною метою було дати необхідну робочу силу для селянського господарства. Питання постачання й ремонту коней армії мало вже другорядне значення. Куратором роботи був Лебединський Земельний Відділ Повіту за участю Губернського Земельного Управління [2].

V Всеукраїнський з'їзд Рад у березні 1921 р. видав резолюцію «Про організацію господарства», в якій мова йшла про державне регулювання і планову організацію сільського господарства. Так, крім заходів державного примусу, великою мірою мали бути вжиті заходи економічно-господарського заохочування, метою яких було сприяння розвитку всього сільського господарства, а особливо його провідних галузей, одна з яких – тваринництво, та передбачення набуття форм колективного державного преміювання [3].

У 1922–1923 рр. створено 13 державних розплідників, у яких були зібрані найцінніші тварини. Їхнє основне завдання полягало у виведенні елітного

племінного матеріалу, який розподілявся між розплідниками районного значення для розмноження і передачі в користування населенню.

Населення отримало широкий доступ до землі, зросла кількість землеробських господарств, але разом із тим у середньому по Україні в 1924 р. налічувалося 52 % безкінних господарства і 2,2 млн. із загальної кількості не мали робочої худоби [4].

Відчуваючи гостру потребу в робочому інвентарі конях районів (особливо скоротилася кількість коней в перебігу 1923 р.) населення проявило енергійну діяльність із залучення коней з інших регіонів, наприклад Кубані. Це полегшило становище в окремих випадках, але все-таки не вирішило проблеми для країни в цілому – ні відносно кількісного відновлення конярства, ні тим більше – якісного.

Тому особливу увагу приділялося виробництву молодняку. Враховуючи наявні дані по кожній губернії України щодо чисельності кінського складу, Губземвідділом був складений план вирощування лошат. У результаті чого у 1924 р. був одержаний такий великий приплід лошат, який перебільшив контрольні цифри, заплановані в цій галузі на 1932–1924 рр. У господарствах із двома і більше робочими кіньми було стільки лошат, що відсоток їх у загальній масі сягав до 8–12 %. Відповідно було більше й кобил.

У квітні 1924 р. Раднарком України видає постанову «Про даремну передачу Військовому відомству коней, вилучених із цивільних відомств Комісією для боротьби з розкошами». Коні, які належать установам, що знаходилися на госпрозрахунку, трестам, підприємствам, продавалися як майно Наркомзему за встановленою ціною, а одержані кошти поверталися цим установам. Племінні коні, що належали установам, які знаходилися на держбюджеті, передавалися безкоштовно Наркомзему для поповнення його кінних заводів [5].

У цьому ж році починається масовий продаж худоби. Загрожуюча нестача кормів узимку через неврожай сінокосів і ранніх ярових, відсутність у більшості господарств запасів фуражу, зборуминулого року, частково через

поганий стан випасів, а також прагнення населення знайти засоби для закупівлі продовольчого зерна спонукає населення до масового продажу худоби. Як другорядна причина – вплив податкового режиму по лінії оподаткування сільськогосподарських тварин (молоді тварини були у дорослими), тому зрозуміле бажання населення накопичити засоби для ти податків [6].

Щоб припинити розпродаж худоби сільськогосподарськими кооперативами I ступеня, разом із Губсільбанком видавалася позика колективам, бідняцьким та середняцьким колам населення під заклад худоби. Під заклад приймалася племінна худоба та робоча (коні та воли), крім непридатних до роботи через старість. Коли позику не було повернено в умовлений строк, Правління кооперативу мало право продати заклад худоби, а якщо сума боргу не була покрита - мало право на продаж іншого майна закладчика [7].

Також, щоб виправити становище у тваринництві, вводилося в усіх губерніях України індивідуальне добровільне страхування сільськогосподарських тварин від смерті. Всеукраїнське управління державного страхування розробило положення щодо пільгового (колективного) страхування худоби цілих селищ, але не менш 20 голів [8].

Здійснювався курс на соціалістичну реконструкцію села. Це були роки, коли в селі всіляко заохочувалася сільськогосподарська кооперація. Організовувалися сільськогосподарські комуни, сільгоспартілі, товариства із сумісного обробітку землі. Оскільки кінь був основним засобом виробництва в селянському господарстві, вважалася за необхідне кооперація населення з метою кількісного й якісного розвитку конярства.

Без константного племінного коня досягти успіху в справі поліпшення конярства було не можливо. Одноосібним селянським господарствам скрутно було вести культурне конярство, тільки спільними зусиллями об'єднаних конярів можна було займатися розведенням племінних коней. Необхідно було організувати конярів і в першу чергу тих, що мали племінних тварин, інакше втрата такого племінного матеріалу відсунула б поліпшення поголів'я на довгі

роки. Наявність 90 % однокінників підтверджувало, що розведення ними коней можна здійснити тільки шляхом їх об'єднання. Це і досягалося кооперацією. Нарешті, універсальна сільськогосподарська кооперація, що займалася лише торгівлею продуктами тваринництва і рослинництва, не ставила своїм завданням забезпечити сільське господарство продуктивним конем.

Спочатку конярська кооперація не мала прихильників конярів (вони стояли за кіннозаводство крупного одноосібника), було немало супротивників у партійних і інших організаціях. Селян, що виявили свій племінний матеріал, зараховували до куркулів. Селян-культурників, що об'єдналися на платформі розведення продуктивного коня, відносили до розряду купців-куркулів. Ішла тривала боротьба за культурне конярство. Багато хто змінив свій погляд, і це допомогло справі.

Для проведення економічної бази конярським кооперативам надавалися в оренду фондові і радгоспні землі на орендних умовах, видавалися премії з сільськогосподарського податку, відпускався щорічно кредит на придбання племінних жеребців, на орендні землі з метою отримання кормів для кращої годівлі молодняку. Конярським кооперативам відпускалися в першу чергу кращі жеребці земельних органів на парувальні кампанії, на виставках і виводках конярські товариства преміювалися за групи коней.

Створювані конярські товариства займалися й питаннями організації конеторгівлі (закупівлі та збуту), виставок і виводок, обліку племінного матеріалу через складання племінних книг, кредитування (на закупівлю племінних жеребців, придбання кормів, на споруди тощо), забезпечувалися кращий відбір, підбір екземплярів, поліпшувалося технічне обслуговування агроперсоналом. Вони купували кінноспортивний інвентар – упряжні качалки, сідла.

Конярські товариства стали певною мірою прообразом майбутніх племінних колгоспних конеферм. Вони сприяли відновленню кінського поголів'я в країні і поліпшенню якості коней. Проте вони не вирішили важливого соціального завдання – селянин залишався безкінним.

Вищою формою конярських товариств було створення кооперативних розплідників із вирощування племінного кінського молодняка, зразкових пунктів з тренування коней, а також пунктів з реалізації племінної товарної продукції.

Після закінчення роботи з кооперації племінного матеріалу допускалося створення кооперативних кінних заводів, мета яких – виробництво чистопородного матеріалу.

Мережа сільськогосподарської кооперації розширювалася з кожним роком, тому виникла необхідність створення єдиного координуючого центру.

29 жовтня 1921 р. відбулося перше засідання організаційного бюро з утворення Всеукраїнського об'єднання сільськогосподарської кооперації, а в квітні 1922 р. створено керівний центр «Сільський господар», до складу якого увійшли 140 губернських і районних союзів, 615 товариств та колгоспів із 1,1 млн. членами. Таким чином, біля 25 % усіх господарств України брали участь у товариствах [9].

На базі тваринницького відділу «Сільського господаря» у 1924 р. була сформована Всеукраїнська спілка тваринницької кооперації «Добробут», яка вважала головним завданням роботу з поліпшення кінського поголів'я України.

З цією метою «Добробутом» була проведена низка виробничих зоотехнічних заходів (організація конярських товариств, забезпечення їх племінним матеріалом, організація парувальних пунктів), причому робота до 1930 р. з коневиробництва зосереджувалася головним чином у кооперативному та індивідуальному секторах.

Перехід до повної колективізації поставив перед «Добробутом» завдання зі збирання і збереження племінного матеріалу. Результатом проведеної роботи в 1930 р. є мережа колективних кінних заводів в основних коневиробничих районах України. Комплектування заводів ішло шляхом придбання маток, а в основному – усупільнення кращих маток селян, що вступали в колгоспи. У цей час у колгоспах існувало 36 кінних заводів із загальним поголів'ям маток 898 голів, із них верхового напрямку – 19, рисистого – 14 і робочого – 3. Маточний

склад цих заводів являв собою поліпшених кобил відповідного напрямку використання. Своїх жеребців колективні заводи, як правило, не мали, а їхнє маточне поголів'я обслуговувалося жеребцями держстаєнь.

На XIV партконференції РКП(б), що проходила у квітні 1925 р., позначився перехід від ідеї «кооперативного соціалізму» на селі до масової колективізації сільського господарства.

У «Добробуті» проводилися наради з конярства, на яких велику увагу приділяли підготовці кадрів. Планувалося відкриття спеціальних технікумів із конярства, а також курсів для колгоспників.

У кінці 20-х рр. в Одеському окрузі зародилася ідея створення машинно-кінних станцій (МКС), в основу яких була покладена старовинна кінна супряга, коли для виконання яких-небудь термінових робіт, наприклад, для вивезення гною на поля, одноосібники об'єднувалися і виконували ці роботи спільно.

Але, на думку фахівців, для того, щоб МКС стала соціальним чинником, треба було організовувати станції з кількістю коней 400–500 голів на 4000–5000 га ріллі. Фахівці категорично висловлювалися проти дрібних станцій на 10–20 коней. Вони вважали, що такі дрібні колони є одна з форм старої супряги, що не має нічого спільного з великим колективним виробництвом. Тільки великі МКС дадуть змогу досягти високого рівня продуктивності кінської праці і праці людей із використанням тракторів. Була розроблена докладна інструкція щодо визначення МКС [10].

Життя не виправдало МКС як нову форму використання живого тягла в колгоспах.

Із розвитком механізації відпала необхідність в організації МКС. Визначилося завдання правильного поєднання механічних і живих тяглових сил, але на перших порах у багатьох колгоспах праця була погано організована. Відсутність матеріальної зацікавленості колгоспників у збереженні коней породжувала знеосібку. Звиклий до постійного господаря кінь у суспільній

стайні не мав належного догляду. Знеособлений, перехідний із рук в руки, деколи невмілі, нерідко він калічився і гинув.

Чималих збитків конярству нанесла і недооцінка коня як тягової сили в сільському господарстві. Поява на полях тракторів породила в недалекоглядних фахівців помилкову думку про відмирання коня, що стало однією з причин масового забою повноцінних коней.

Починаючи з 1928 р., створюються машинно-тракторні станції (МТС), які надавали технічну та організаційну допомогу колгоспам.

Висновки:

1. У період НЕП відмічається розширення посівних площ, що було зумовлено потребами закордонного ринку. У той же час брак тягової сили приводить до збільшення кількості коней.

2. На початку 20-х років створюються такі об'єднання, як агробази, основним призначенням яких є розведення племінних плідників для поліпшення тваринництва, зокрема конярства.

3. Це були роки, коли в селі всіляко заохочувалася сільськогосподарська кооперація. Організовувалися сільськогосподарські комуни, сільгоспартілі, товариства з сумісного обробітку землі. Оскільки кінь був основним засобом виробництва в селянському господарстві, тому вважалася за необхідне кооперація населення з метою кількісного і якісного розвитку конярства.

Список використаної літератури

1. *ДАХО.* – Ф. 203. – Оп. 1. – Од. зб. 2217. – Арк. 51.
2. *ДАХО.* – Ф. 203. – Оп. 1. – Од. зб. 2217. – Арк. 45-50.
3. *Про організацію господарства: резолюц. V Всеукр. з'їзду Рад (5.03.1921)* // Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Рвди, постанов. і розпорядж. Уряду УРСР. – К.: Держполітвидав, 1963. – Т. 1. 1017-1941 роки. – С. 165.
4. *ДАХО.* – Ф. Р.-185. – Оп. 1. – Од. зб. 1659. – Арк. 43.
5. *ДАХО.* – Ф. Р.-185. – Оп. 1. – Од. зб. 1659. – Арк. 167.
6. *ДАХО.* – Ф. Р.-185. – Оп. 1. – Од. зб. 1659. – Арк. 158.
7. *ДАХО.* – Ф. Р.-185. – Оп. 1. – Од. зб. 1659. – Арк. 383.
8. *ДАХО.* – Ф. Р.-185. – Оп. 1. – Од. зб. 1659. – Арк. 261-263.
9. *ДАХО.* – Ф. Р.-203. – Оп. 1. – Од. зб. 921. – Арк. 5-12.
10. *Социалистическое земледелие.* – 1930. – № 44. – С. 2.